

XLIV Asianajajapäivät 13.1.2012

Pekka Hallberg

OIKEUDEN JA VALLAN SOLMUJA

Aluksi. Nykypäivänä moni kysyy, miten käy ihmisten oikeusvaltion, kun rahan, talousennusteiden ja luottoluokitusten, politiikan ja median valtapelit kisaavat markkinoilla.

Sananlaskun viisaus, ”siellä missä valta on oikeassa, oikeus ei ole valtaa”, opettaa tarkastelemaan kriittisesti vallankäyttöä. Vallan edessä alistuva oikeus on heikko. – Etsin puheessani oikeuden todellisuutta ja vahvuutta.

Olen ollut asianajajapäivillä melkein niiden alusta 1968 lähtien. Ensi työni oli ollut asianajotoimistossa. Korkeimman hallinto-oikeuden aika kuivia tervehdyksiä olen myöhemmin saanut täällä esittää pari vuosikymmentä.

Vuonna 1998 pohdin, näemmekö säädöstulvan keskellä metsän puilta, oikeuden lakikirjalta. Kuva ei paljon parantunut Perussanakirjasta, jossa legitimizeetti oli kuvattu vain ”lailliseksi, lainmukaiseksi”. Alun perin tarkoitettiin ”laillista oikeutusta”. Kysymys on aina ajankohtainen. Oikeusajattelu ei saa ohentua pykäliksi.

Vallankäytön oikeutusta on etsittävä ihmisten odotuksista. Mahdollisuuteen kyseenalaistaa viranomaistoimia liittyy myös oikeus hakea muutosta. Silti syntyy liian helposti valituskieltoja ja kynnyksiä päästä oikeuteen. – Olen aina kamppailut kansalaiskeskeisen oikeusturvan puolesta.

Kuulijoista joku saattaa ihmetellä, miksi puhua näin yleisestä temasta, kun päivän aiheet liittyvät työ-, perhe-, siviili- ja rikosoikeuteen sekä asianajajan työhön. Vastaus on siksi, että asianajajakunta on samalla keskeisessä asemassa vaalimassa oikeuskulttuuria meillä ja muualla.

Oikeus ja valta vastakkain. Maailmalla on räikeitä oikeudenloukkauksia ja epädemokraattisia valtarakenteita. Pohjois-Afrikan kansannousut käynnistivät uudistusten aallon. *Max Jakobson* totesi kirjassaan *Vallanvaihto* jo 1992 ”historian tarjoavan runsaasti esimerkkejä siitä, miten kyyniset poliittiset johtajat erehtyvät laskelmissaan arvioidessaan sen voiman, jonka usko, aate ja tunne antavat kokonaiselle kansakunnalle”.

Seuraavaksi näemme, miten kauan Syyrian hallituksen väkivalta voi padota kansan mieltä. Mitä Irakissa tapahtuu, kun vieraat joukot nyt ovat poistuneet? Uutiset naapuristamme Venäjältä ennakoivat myös uusia demokratialiikkeitä.

Keski-Euroopan sydämessä, Unkarissa tuomareilta ja valtiosääntöoikeudelta on leikattu siipiä. Uusi kohu on roihahtanut, kun eläkkeellä olevan kollegani *Zoltan Lomnicin* kasvot on hallituksen käskystä sumennettu uutislähetysissä. Tässä kärjistyy se EU:n ongelma, että jäsenyysneuvotteluissa oikeusvaltiota arvioidaan, mutta jäsenyyden toteuduttua ei ole mitään kehityksen seurantaa.

Demokraattinen oikeusvaltio on syystä kansainvälisen politiikan ykkösaihe. Sallittaneen siitä hetki jatkaa, kun olen asianajajapäivillä ennenkin puhunut innostuneesti oikeusvaltiosta lakisidonnaisuuden, vallanjaon, perus- ja ihmisoikeuksien sekä toimivuuden nelikenttänä.

Tätä hartiapankkirakentajan talovertausta eivät kaikki ”päivystävät dosentit” arvosta. Ulkomailla se on vahvaa valuuttaa. Nurkkia on kuitenkin suoristettava.

Lakisidonnaisuuden nurkassa tarvitaan parempaa säädöspolitiikkaa. Useissa länsimaissa ongelmana on lainsäädännön lyhytjänteisyys. Siitä OECD on Suomeakin kritisoinut. Säädetään hallinnonaloittain toimivaltasuhteista eikä oikeuksista ja velvollisuuksista. Ihmisille kuva tulevasta käy utuiseksi.

Vaikka vallanjaon nurkassa tavoitellaan tasapainoa, monessa maassa luottamus oikeuteen natisee korruption johdosta ja tuomioistuimet saavat ulkopuolelta tulkintaohjeita. Vaikka meillä näitä sotkuja ei ole, persoonallista vahvuutta kaivataan. Järjestelmät pyrkivät häivyttämään inhimillistä näkökulmaa.

Kolmannessa nurkassa on muistettava ihmisoikeuksien kääntöpuolena yhteiset velvoitteet. Viime kesän Tukholman lakimieskokouksessa puhuttiin, ovatko ihmisoikeudet katto kansallisten perusoikeuksien kehittämiseksi. Suomessa on voitu mennä minimitasoa pitemmälle säädettäessä taloudellisista, sosiaalisista ja kulttuurisista oikeuksista. Keskustelua käydään nyt monissa EU-maissa perusoikeuskirjan ja kansallisten perustuslakien suhteista.

Neljäs nurkka, toimivuus tuottaa pohdiskelua: miten turvata avoimuus ja tiedon saanti, miten päästä kuulemisesta kuuntelemiseen ja miten lisätä joutuisuutta? Maksut viipymisestä eivät ole ratkaisu lainkäytön nopeuttamiseen. Outojakin virityksiä on. Käräjillä sai korvauksia kantaja, joka oli viivytännyt hallintoluvan ratkaisua.

Karkaako todellisuus. Arkinen huoli liittyy lakien kapea-alaisuuteen ja uudistusten toimeenpanon edellytyksiin. Ongelmien monitahoisuutta ei täällä tarvitse perustella. Hyvän kuvan saa vaikkapa korkeimman hallinto-oikeuden viime viikolla julkaistusta 10 vuosikirjaratkaisusta. Niissä peilautuvat tappioiden vähentäminen omistajanvaihdostilanteessa, ulkomaalaislain kiemurat, voimalaitosluvan muuttaminen, tiekunnan avustaminen ja maakaasun hinnoittelu.

Jatkuvasti tulee uusia pulmia. Nykyhallituksen ohjelmasta mainittakoon hankintalain, energiapolitiikan, lastensuojelun, vammaispalvelun ja ympäristölupien uudistukset. Listalla ovat myös kuntien ja aluehallinnon rakenteet. - Onko valmiutta katsoa asioita yli reviirirajojen? Toivon pilkahdus liittyy suunnitelmaan kehittää valtiota konsernina. Kokonaiskuvaan on kuitenkin matkaa.

Vuoden 2012 talousarviossa hallinnonalat ovat vielä karsinoissaan ja kehysten siiloissa. Oikeudenkäynnin joutuisuuden lisääminen voisi monilla aloilla tuoda kaivattuja säästöjä ja vahvistaa oikeusvaltiota. Otetaanpa esimerkkejä:

- Maahanmuuton menoihin on sata miljoonaa. Sisäasiainministeriö uskoo säästävänsä miljoonia korvaamalla maahanmuuttokeskuksia halvoilla vuokra-asunnoilla. Eduskunta on ottanut paremman keinon ja lyhentää odotusaikoja.
- Verotuksen toimintamenoihin on 400 miljoonaa. Verohallinto välillä ehdottaa ohivalituksia tai muita erikoisia keinoja nopeuttaakseen verovalitusten käsittelyä.
- Kahden miljardin maataloustuen nostamisessa on viljelijäväestöllä jatkuvasti ongelmia. Tavoiteltu maaseutuelinkeinojen valituslautakunnan tehtävien siirtäminen hallinto-oikeuksille lisäisi oikeusturvaa alalla.

- Tulevaisuuden ala on biotalous. Uusiin energiamuotoihin on varattu sata miljoonaa. Projekteissa on suuret intressit. Valitusten joutuisa ratkaiseminen parantaisi kilpailukykyä. Uhkakuvana on arveltu Suomen menettävän pelin maailmalla 1500 miljardin euron ympäristökilvassa.
- Sosiaali- ja terveyshallinnossa hallintotuomioistuinten ratkaisulla on olennainen merkitys jättivarojen käytölle ja peruspalvelujen kehitykselle. Miksi esimerkiksi lastensuojelua ohjataan kuntatasolta tuomioistuimiin eikä panosteta lisää ehkäiseviin toimiin?

Valtion talousarviokirjasta, vaikka se kuivana putoaa Finlandia-ehdokkaiden joukosta, on helppo viritellä kysymyksiä. Vastuuta on vaikea säilyttää oikeusministeriölle, kun sen pääluokka on budjetin toiseksi pienin.

Oikeushallinnon osuus. Oikeusministeriön ohjelma, Oikeudenmukaisuus ja luottamus kestävä yhteiskuntakehityksen perustana (2010), on moderni katsaus ihmisoikeuksista, osallisuudesta, säädöspolitiikasta, tutkimuksesta ja oikeusturvasta.

Ohjelman lähtökohtana on, ettei oikeusvaltiota päästetä lyhytnäköisin säästöin rapautumaan. Alistuva sävel näkyy kuitenkin siinä, että oikeusvaltion resurssien katsotaan määräytyvän hallituskauden kattavan menokehityksen mukaisesti.

Keskustelua pitäisi viritellä yli oman sektorin, tavoitella Suomen menestystä. Me oikeusongelmien puurtajat emme ole tottuneet esittämään kiinnostavasti, että oikeuden toimivuus on kilpailukyvyyn ja hyvinvoinnin perusedellytyksiä.

Kerran asianajajapäivillä pohdiskelin oikeuden ja median toimenkuvia. Ne eivät ole vastakkain. Kumpikin etsii näkökulmaa todellisuuteen. Tuomioistuimissa astutaan vikalinjalle, jos tavoitellaan myönteistä julkikuvaa. Samoin laadusta tinkivä journalismi menettää luotettavuuden ja vähitellen asemansa. Yhdistävä tekijä on ”suuren kertomuksen” tavoittamisessa.

Lopuksi. Päivän ohjelman syvämiettiset otsikot elinkaari, kehdosta hautaan ja urapolku tuovat mieleen vanhan jutun olemassaolon ja elämäntehtävän hahmottamisesta. Sitä voidaan kutsua filosofian kolmijako-oppia tapailen ”kolmen S:n teoriaksi”.

Teorioista ensimmäisen loi *Sokrates*. Hänen tunnuslauseensa oli ”to be is to do” eli kaikella on ennalta asetettu tarkoituksensa ja jokaisen on sitä tekemällä toteutettava. Toinen teoria on moderni *Sartren* malli: ”to do is to be” eli elämällä ei ole ennalta asetettua hahmoa, vaan se on kunkin itse tehtävä. Kolmas, nykyajalle tyypillinen suhtautumistapa on *Sinatran* malli: ”do be do” eli hällä väliä –tyyli.

Toimivan oikeusvaltion rakentamisessa tarvitaan teorioita, myös huumoria, mutta erityisesti oikeuden ja vallan tasapainoa, yhteisiin arvoihin perustuvia eettisiä periaatteita ja moraalialia sekä terveitä toimintatapoja.

Nämä ovat virassani viimeiset asianajajapäivät. Tamperelaisen Nopolan tapaan ”ei tehrä siitä numeroo”. Kiitän kaikkia vuosien työtoveruudesta ja toivotan onnellista uutta vuotta 2012.